



Правосуддя, дружнє до дитини: імплементация міжнародних стандартів та українська практика

Анастасія Купріянова

кандидат юридичних наук, в. о. директора, Національний науковий центр
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції
України, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7874-8875>,
e-mail: anastasiya.k_ust@ukr.net

Ольга Герасименко

доктор філософії в галузі «Психологія», завідувач сектору лабораторії
почеркознавчих, лінгвістичних, психологічних та мистецтвознавчих досліджень,
Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф.
М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1447-6101>, e-mail: olga_gerasi993@ukr.net

Розглянуто концепцію правосуддя, дружнього до дитини, у світлі міжнародних стандартів та українських реалій воєнного стану. Висвітлено підходи до інтеграції та адаптації міжнародного досвіду. Наголошено на необхідності спеціалізованої підготовки фахівців, запобіганні вторинній травматизації дітей і ролі судово-психологічної експертизи.

Ключові слова: міжнародні стандарти; права дітей; вторинна травматизація; судова психологічна експертиза.

Child-Friendly Justice: Implementation of International Standards and Ukrainian Practice

Anastasiia Kupriianova, Olha Herasymenko

The concept of child-friendly justice is examined in the light of international standards and Ukrainian realities of martial law. Approaches to the integration and adaptation of international experience are highlighted. The emphasis is placed on three key areas: the training of specialists; the prevention of secondary traumatising in children; and the role of forensic psychological examination.

Keywords: international standards; children's rights; secondary traumatising; forensic psychological examination.

Правосуддя, дружнє до дитини, є провідним напрямом захисту прав дітей у світі. Щодня діти (як малолітні, так і неповнолітні) взаємодіють із системою правосуддя в різний спосіб. Одні стають жертвами, інші — свідками кримінальних правопорушень або на-

віть безпосередніми правопорушниками. Діти — це та категорія населення, яка потребує постійного догляду й захисту, їм притаманний мінливий психоемоційний стан і залежність від дорослих, їхня низька психостійкість доволі часто робить їх уразливими до



маніпуляцій і фізичного, психологічного та сексуального насильства, особливо в умовах збройних конфліктів. Це зумовлює необхідність особливого підходу до розгляду справ за участю дітей.

Поняття «дружнє до дитини правосуддя» сформувалося на основі низки міжнародних документів, як-от: Конвенції ООН про права дитини (1989), яка визначає право кожної дитини на особливий захист, зокрема, у разі насильства щодо неї [1]; Керівних принципів Ради Європи з питань правосуддя, дружнього до дитини (2010), якими виокремлено, зокрема, участь дитини у процесі, захист від шкоди, повага до людської гідності, недопущення дискримінації, урахування вікових і психологічних особливостей [2]; рекомендацій ЮНІСЕФ, орієнтованих на мінімізацію вторинної травматизації, розвиток спеціалізованих дитячих кімнат для інтерв'ювання, залучення підготовлених психологів та експертів. Названі стандарти передбачають, що дитина в судовому процесі має почуватися захищеною, а її показання слід збирати максимально делікатно та професійно [2].

У межах міжнародного права, окрім уже згаданих, існують десятки міжнародних документів, які безпосередньо стосуються прав дитини. Україна ратифікувала або приєдналася до більшості з них. До головних міжнародних нормативно-правових актів у цій сфері належать Конвенція ООН про права дитини, Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, Європейська конвенція про здійснення

прав дітей, Європейська конвенція про усиновлення дітей тощо. Окрім загальних прав, міжнародне право наділяє дітей специфічними правами, зокрема тими, що стосуються здійснення правосуддя, а на державу покладено обов'язки із забезпечення реалізації цих прав [3].

Конвенція ООН про права дитини передбачає, що до дітей слід ставитися з гідністю, турботою та повагою під час будь-яких судових проваджень. Під час ухвалення будь-яких рішень, що стосуються дітей, найважливіший чинник — дотримання найкращих інтересів дитини. Коли дитина взаємодіє із системою правосуддя, надзвичайно важливою є підготовка суддів, адвокатів, прокурорів та інших учасників системи юстиції відповідно до стандартів правосуддя, дружнього до дитини, оскільки саме вони відіграють вирішальну роль у забезпеченні правосуддя, дружнього до дитини, тобто правосуддя, яке є доступним, своєчасним, належним, орієнтованим на дитину й відповідає її віку; коли забезпечують право дитини на справедливий судовий розгляд, право брати участь і розуміти провадження, право на приватне та сімейне життя, а також право на недоторканність і гідність.

В умовах воєнного стану в Україні питання захисту дітей, їхнє психологічне убезпечення та недопущення вторинної травматизації набуває особливого значення. Участь у судових процесах, зокрема у кримінальних провадженнях, зазвичай є психологічно складним і травматичним досвідом для дітей та може



мати довготривалі наслідки для їхнього розвитку. Збройна агресія проти України спричинила нові виклики для національної системи правосуддя, поміж яких: суттєве зростання кількості дітей, які зазнали різних форм насильства (фізичного, психологічного, сексуального), воєнних травм, примусових депортацій; підвищений ризик вторинної травматизації під час допитів, проведення експертиз або інших процесуальних дій; недостатня кількість фахівців, які мають спеціалізовану підготовку у сфері дитячої психології, психології травми й роботи з дітьми, які постраждали від збройних конфліктів.

Саме в таких випадках важливим інструментом стає судова психологічна експертиза як для з'ясування істини у справі, так і для гарантування дотримання прав дитини [4]. У сучасних умовах перед українською системою судової психологічної експертизи постають такі завдання: забезпечення міжвідомчої координації (суди, поліція, психологи, соціальні служби, міжнародні організації); розроблення національних стандартів дитячої судової психологічної експертизи з урахуванням європейського досвіду; масова підготовка експертів-психологів для роботи з дітьми, які постраждали від воєнних злочинів; упровадження сучасних технік інтерв'ювання та експертних досліджень, що гарантують баланс між інтересами правосуддя і найкращими інтересами дитини.

Відповіддю на ці виклики стали інтеграція та адаптація міжнародних стандартів і міжнародного досвіду до воєнних умов, зокрема, у судову пси-

хологічну експертизу України впроваджено низку новітніх методів і підходів: методика Barnahus — створення спеціальних центрів для комплексної допомоги дітям, які постраждали від насильства (психологічна підтримка, медичні огляди, інтерв'ювання для суду в одному місці); спеціалізовані «зелені кімнати» для проведення інтерв'ювання з дітьми; відеофіксування та дистанційні інтерв'ю для уникнення повторних допитів; модель NICHD (англ. National Institute of Child Health and Human Development) — структуроване інтерв'ю, що дає змогу отримати достовірні свідчення від дитини без тиску й маніпуляцій; підготовку судових експертів-психологів до роботи з дітьми, які пережили бойові дії або стали свідками воєнних злочинів; принципи травма-орієнтованого підходу в судово-психологічній експертизі; залучення психологів як посередників у спілкування дитини з дорослими — щоб зменшити психологічне навантаження на дитину й забезпечити правильність збирання доказів; навчальні програми для експертів у співпраці з міжнародними організаціями (Рада Європи, ОБСЄ) [5; 6].

Стандарти правосуддя, дружнього до дитини, в Україні передбачають забезпечення повного захисту прав дитини в кримінальному процесі за допомогою холістичного підходу, спеціалізації суддів і забезпечення права на справедливий судовий розгляд. Утілення цих стандартів передбачає дотримання вимог міжнародних актів та національного законодавства.



Отже, правосуддя, дружнє до дитини,— це не лише міжнародний стандарт, а й нагальна потреба сучасної України, яка стикається з масштабними викликами війни. Війна поставила перед українською системою правосуддя складні завдання, які потребують комплексних рішень, поміж яких — розроблення нових підходів до захисту дітей у правовій сфері, підготовка кваліфікованих кадрів, інтеграція міжнародних стандартів у національну практику, а також формування стійкої системи психологічної підтримки дітей, які постраждали від

насильства та воєнних злочинів. Особливу роль у цьому процесі відіграє судово-психологічна експертиза, яка має виконувати подвійну функцію: з одного боку, допомагати у з'ясуванні фактів та обставин кримінального провадження, а з іншого, бути інструментом психологічного захисту дитини. Інтеграція міжнародних підходів, адаптація рекомендацій ООН, Ради Європи та ЮНІСЕФ до українських реалій, а також підвищення професійного рівня експертів-психологів є інструментом побудови ефективної системи правосуддя, дружнього до дитини.

Перелік джерел посилання

1. Конвенція про права дитини : схвал. Генсамбл. ООН 20.11.1989 р. (зі змін. та допов.) ; ратифік. Постановою ВР України від 27.02.1991 р. № 789-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 28.08.2025).
2. Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child friendly justice (Adopted by the Committee of Ministers on 17 November 2010 at the 1098th meeting of the Ministers' Deputies) / The Council of Europe : web. 12 p. URL: <https://www.justice.gov.sk/dokumenty/2021/05/Guidelines-child-friendly-justice.pdf> (дата звернення: 29.08.2025).
3. Куйбіда Р. (ред.), Рибак В., Середа М., Олійник Л. Стандарти правосуддя, дружнього до дитини, та їх втілення в Україні (кримінальний аспект). Звіт про результати моніторингу судових процесів в Україні. ОБСЄ ; ЦППР ; ВПЛ, 2021. 128 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/9/488050.pdf> (дата звернення: 29.08.2025).
4. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказ. Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 29.08.2025).
5. Про запровадження та реалізацію пілотного проекту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність : наказ Офісу Генерального прокурора, МВС України, Мін'юсту України, Мінсоцполітики України від 01.06.2023 р. № 150/445/2077/5/187 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text> (дата звернення: 29.08.2025).
6. Єдині стандарти підготовки фахівців у сфері правосуддя щодо дітей : схвал. на засід. Міжвідом. координ. ради з питань правосуддя щодо неповнолітн., протокол № 1 від 15.06.2021 р. / UNICEF : вебсайт. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/14406/file/Standarts%20of%20training%20J4C.pdf> (дата звернення: 29.08.2025).